

EDUCAR

33

Formar i formar-se a la universitat

Formar y formarse en la universidad

DADES CATALOGRÀFIQUES RECOMANADES PEL SERVEI DE BIBLIOTEQUES DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Educar : revista del Departament de Pedagogia i de Didàctica / Universitat Autònoma de Barcelona ; dir. Jaume Sarramona i López. — Núm. 1 (1982)- . — Bellaterra [Barcelona] : Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1982- . — 23 cm

Semestral. — Continuació de: Anuario. — A partir del núm. 19 (1995) la menció de responsabilitat canvia per: Departament de Pedagogia Aplicada

ISSN 0211-819X

I. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Pedagogia i de Didàctica

II. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Pedagogia Aplicada

1. Educació

37

Consell de redacció

Joan Rué (director);
Maria Jesús Comellas, Joaquín Gairín,
Cristina Laborda, Màrius Martínez,
Pere Marquès; José Tejada
Mercè Jariot (secretària)

Consell assessor

Nieves Blanco (Dep. de Didàctica y Organización Escolar, U. de Málaga), Teresa Brancho (Centro de Investigación y Docencia Económicas/CIDE, México), Anna Camps (Dep. de Didàctica de la Llengua i de les Ciències Socials, UAB), J. Manuel Escudero (Dep. del Currículum, U. de Murcia), Ulisses Ferreira de Araújo (Fac. Educação, UNICAMP), Jaume Sarramona i López (Dep. de Pedagogia Sistemàtica, UAB), Núria Silvestre (Dep. de Psicologia de l'Educació, UAB), Marina Subirats (Dep. de Sociologia, UAB), Gonzalo Undurraga Mackenna (Facultad de Educación, Pontificia Universidad Católica de Chile), Denise Vaillant (ANEP - CODICEN, Montevideo, Uruguay)

Subscripció i administració

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 17 15. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

Intercanvi

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques
Secció d'Intercanvi de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 11 93

Composició

Medusa
c/ Carme, 16, 2n 1a
08001 Barcelona. Spain
Tel. 93 302 50 74. Fax 93 302 50 74
medusagraf@eresmas.net

Coberta

Loni Geest & Tone Høverstad

Edició i impressió

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 15 96. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

ISSN 0211-819X

Dipòsit legal: B. 2840-1982

Imprès a Espanya

Imprès en paper ecològic

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia, el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer és rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Se n'autoritza la reproducció de l'índex i dels resums sempre que n'aparegui la procedència.

NORMES PER A LA PRESENTACIÓ DE TREBALLS

EDUCAR és una revista universitària d'investigació, editada pel Departament de Pedagogia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya. S'adreça als universitaris i administradors educatius, així com al públic especialitzat en temes de caràcter educatiu. Els textos publicats són inèdits i provenen de la recerca o de la reflexió especialitzada dels seus autors.

EDUCAR agraeix el creixent interès per publicar a les nostres planes. No obstant això, recordem que els originals rebuts són sotmesos a un procediment d'avaluació experta, externa i cega, la qual en determina, en darrera instància, un eventual rebuig, una millora o l'interès de la seva inclusió a les nostres planes. EDUCAR no manté correspondència sobre els articles no publicats.

1. Els treballs s'enviaran directament a la Redacció de la revista.
2. Els treballs estaran escrits en català o en castellà.
3. Els treballs tindran una extensió màxima de vint folis Din A4, incloent-hi les notes, i estaran acompanyats per:
 - a) un resum de deu línies en la mateixa llengua en què estigui redactat el treball;
 - b) un mínim de tres i un màxim de sis descriptors encapçalats pels termes «paraules clau»;
 - c) la traducció anglesa del títol de l'article, del resum i de les paraules clau, aquests darrers encapçalats, respectivament, pels termes «Abstract» i «Key words».
 Aquesta norma es justifica per la inclusió dels continguts a les bases de dades.
4. Els treballs es presentaran sobre suport informàtic per a MAC o PC, amb indicació del programa utilitzat, i amb una còpia sobre paper.
5. Entre el títol del treball i l'inici del text figuraran el nom i l'adreça professional de l'autor, incloent-hi, si hom vol, l'adreça electrònica.
6. Normes de citació:
 - a) Llibres: cognom de l'autor, nom (o inicial), *títol en cursiva*, lloc d'edició, editorial, any (quan no es tracti de la primera edició o se citi una reimpressió, s'indicarà de la manera habitual).
 - b) Articles de revista: cognom de l'autor, nom (o inicial), «títol de l'article entre cometes», *títol de la revista en cursiva*, número, any, pàgines.
 - c) Contribucions en obres col·lectives: cognoms de l'autor, nom (o inicial), «títol del capítol entre cometes», en (o *apud*) cognom de l'editor, nom (o inicial), *títol de l'obra en cursiva*, lloc d'edició, editorial, any, pàgines.
7. Seran enviades als autors les primers proves d'impremta, que caldrà retornar, corregides, tan aviat com sigui possible. Sobre aquestes proves no es faran correccions que comportin modificacions del text original, tret de casos absolutament justificats.
8. La Redacció es reserva el dret de retornar els articles que no compleixin aquestes normes, o, si s'escau, d'adaptar-los a aquestes.
9. Els autors rebran gratuïtament vint-i-cinc separades del seu article i un exemplar de la revista.

NORMAS PARA LA PRESENTACIÓN DE TRABAJOS

EDUCAR es una revista universitaria de investigación, editada por el Departamento de Pedagogía Aplicada de la Universidad Autónoma de Barcelona, España. Se dirige a los universitarios y administradores educativos, así como al público especializado en temas de carácter educativo. Los textos publicados son inéditos y provienen de la investigación o de la reflexión especializada de sus autores.

EDUCAR agradece el creciente interés por publicar en nuestras páginas. No obstante, se recuerda que los originales recibidos son sometidos a un procedimiento de evaluación experta, externa y ciega, la cual determina, en última instancia, su eventual rechazo, su mejora o el interés de su inclusión en nuestras páginas. EDUCAR no mantiene correspondencia sobre los artículos no publicados.

1. Los trabajos se enviarán directamente a la Redacción de la revista.
2. Los trabajos estarán escritos en catalán o en castellano.
3. Los trabajos tendrán una extensión máxima de veinte folios Dina A4, incluidas las notas, e irán acompañados de:
 - a) un resumen de diez líneas en la misma lengua en que esté redactado el trabajo;
 - b) un mínimo de tres y un máximo de seis descriptores encabezados por los términos «palabras clave»;
 - c) la traducción inglesa del título del artículo, del resumen y de las palabras clave encabezados respectivamente por los términos «Abstract» y «Key words». Estas normas se justifican por la inclusión de los contenidos de la revista en las bases de datos.
4. Los trabajos se presentarán en soporte informático para MAC o PC, con indicación del programa utilizado, y una copia en papel.
5. Entre el título del trabajo y el inicio del texto debe figurar el nombre y la dirección profesional del autor, incluyendo, si se quiere, la dirección electrónica.
6. Normas para citar:
 - a) Libros: apellido del autor, nombre (o inicial), *título en cursiva*, lugar de edición: editorial, año (cuando no sea la primera edición o sea una reimpresión, se indicará del modo habitual).
 - b) Artículos de revistas: apellido del autor, nombre (o inicial), «título del artículo entre comillas», *título de la revista en cursiva*, número, año, páginas.
 - c) Contribuciones en obras colectivas: apellido del autor, nombre (o inicial), «título del capítulo o de la contribución entre comillas», en (o *apud*) apellido del editor, nombre (o inicial), *título de la obra en cursiva*, lugar de edición, editorial, año, páginas.
7. Serán enviadas a los autores las primeras pruebas de imprenta, que deberán devolver corregidas a la mayor brevedad posible y sobre las que no se efectuarán correcciones que supongan modificaciones del texto original, salvo en casos absolutamente justificados.
8. La Redacción se reserva el derecho de devolver los artículos que no cumplan estas normas o, en su caso, de adaptarlos a éstas.
9. Los autores recibirán de modo gratuito veinticinco separatas de su artículo y un ejemplar de la revista.

EDUCAR

BOLETÍN DE SUSCRIPCIÓN

Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona

Apartado postal 20. 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39

sp@uab.es

Nombre y apellidos

Institución NIF

Dirección

Población Provincia

Código postal Teléfono Fax

PVP número 30: 12 €

Precio suscripción (2 números): 18 €

Ruego me suscriban a la revista EDUCAR a partir de 2002.

Envíenme ejemplares atrasados, números

..... contra reembolso de su importe.

FORMA DE PAGO

Talón nominativo al Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Transferencia bancaria a nombre del Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, c.c. 2100-0424-33-0200011854.

Contra reembolso.

Domiciliación bancaria.

GASTOS DE ENVÍO

Todos los envíos al extranjero tendrán un incremento en el precio del pedido equivalente a la tarifa de correos.

Fecha

(Firma)

DOMICILIACIÓN BANCARIA

Nombre y apellidos

Banco o caja

Cuenta corriente o libreta (todos los dígitos)

Dirección

Población Provincia

Código postal Fecha

(Firma)

Índex

Educar

Núm. 33, p. 1-184, 2004, ISSN 0211-819X

Les paraules clau són en llenguatge lliure.

S'autoritza la reproducció dels resums i de les pàgines de l'índex.

Formar i formar-se a la universitat Formar y formarse en la universidad

7-10 Presentació/Presentación

11-30 **Gibbs, Graham** (Open University, UK)
Mejorar la enseñanza y el aprendizaje universitario mediante estrategias institucionales. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 11-30, 26 ref.

31-58 **Feixas, Mònica** (Universitat Autònoma de Barcelona)
La influencia de factores personales, institucionales y contextuales en la trayectoria y el desarrollo docente de los profesores universitarios. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 31-58, 65 ref., 1 il., 1 tab.

59-76 **Masjuan, Josep M.** (Universitat Autònoma de Barcelona)
Convergencia europea, reformas universitarias, actitudes y prácticas de los estudiantes. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 59-76, 11 ref., 9 il., 1 tab.

77-96 **Kolmos, Anette** (Aalborg University)
Estrategias para desarrollar currículos basados en la formulación de problemas y organizados en base a proyectos. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 77-96, 17 ref., 3 il.

97-111 **Castro, Diego** (Universitat Autònoma de Barcelona), **Gil, Lucía** (Universitat Pompeu Fabra); **Pina, Brenda** (Universitat Ramon Llull)
Formación inicial del profesorado en la UPF. Principios pedagógicos y formas organizativas. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 97-111, 20 ref., 2 il., 1 tab.

- 113-125 **Tomàs, M.; Armengol, C.; Borrell, N.; Castro, D.; Feixas, M.** (Universitat Autònoma de Barcelona)
La reflexión del profesorado universitario sobre la propia formación: los seminarios CCUC. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 113-125, 5 ref., 1 tab.
- 127-142 **Fernández March, Amparo** (Universidad Politécnica de Valencia)
El portafolio docente como estrategia formativa y de desarrollo profesional. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 127-142, 22 ref., 2 tab.
- 143-156 **Schneckenberg, Dirk** (Universidad de Dortmund)
El *e-learning* transforma la educación superior. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 143-156, 8 ref.

Temas de investigación / Temes de recerca

- 159-180 **García Gracia, Maribel** (Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Sociologia)
L'absentisme escolar a l'ensenyament primari i secundari obligatori. Alguns resultats de la recerca. *Educar*, 2004, núm. 33, p. 159-180, 34 ref., 6 il., 2 tab.

Presentació

El present número d'EDUCAR recull un interessant bloc d'articles que justifiquen el nostre títol de portada, «Formar i formar-se a la universitat». Aquest bloc monogràfic està organitzat al voltant de dos grans àmbits d'acció: el de les reflexions i el de les experiències de formació del professorat. El primer reflecteix una perspectiva institucional de la formació i canvi per a la millora docent a la universitat, que es concreta en els articles de Graham Gibbs, Anette Kolmos i Dirk Schneckenberg. Es complementa amb l'experiència de formació inicial del professorat de la Universitat Pompeu Fabra. El segon àmbit d'actuació presenta una visió centrada en la millora personal a partir d'una anàlisi dels factors i algunes estratègies formatives d'autoregulació que incideixen en el desenvolupament professional individual i social. Tots dos blocs es complementen amb el punt de vista dels alumnes en l'article de Josep M. Masjuan.

A partir d'un repàs històric dels intents de millora de l'ensenyament i aprenentatge a la universitat anglesa, Graham Gibbs ofereix una revisió de les millors estratègies institucionals que han tingut impacte en la formació del professorat. El seu article desenvolupa un conjunt de mecanismes de canvi que han suposat èxits significatius en la formació i millora docents: la formació i professionalització dels professors universitaris novells, la inversió i rendibilitat en innovació docent, el reconeixement i la recompensa de l'excel·lència docent, l'operacionalització de la creença de potenciar la investigació docent en els professors, i la planificació estratègica per a la millora de la docència als departaments.

La universitat danesa d'Aalborg ha estat una de les primeres universitats europees a introduir noves formes d'ensenyament centrat en l'estudiant. La seva relativa joventut l'ha eximit del combat amb cultures docents arrelades, cosa que li ha facilitat la seva implementació i el seu desenvolupament. En el seu article, Kolmos no sols explica el model d'Aalborg, sinó que també suggereix estratègies de canvi per facilitar el pas de currículums universitaris tradicionals a currículums basats en la formulació de problemes i projectes.

En última instància, aprofundeix sobre les condicions que motiven els processos de canvi, els canvis en el sistema i els individus i les estratègies *top-down*

o *bottom-up*, les estratègies de canvi en els currículums i la seva relació amb la formació del professorat i la cultura dominant.

En «E-learning transforma l'educació superior», Dirk Schneckenberg toca un tema summament interessant i ho fa de forma crítica. Mostra el paper decisiu que té l'aprenentatge virtual en el procés d'innovació i canvi organitzacional de les universitats centrant-se en els diferents elements que actuen com a potenciadors del canvi.

Els actuals enfocaments de formació del professorat la conceben com un conjunt d'accions de suport i acompanyament al desenvolupament professional del docent a fi d'ajudar-lo a transformar-se personalment i contribuir al canvi de la institució perquè, de forma col·lectiva, s'incideixi en la millora de l'aprenentatge de l'alumnat. L'article «La influència de factors personals, institucionals i contextuals en la trajectòria i el desenvolupament docent dels professors universitaris» analitza de manera exhaustiva els principals elements potenciadors i limitadors del canvi docent.

En la línia d'adoptar estratègies institucionals per a la millora del desenvolupament professional dels seus docents, poques universitats europees escapen a la idea d'oferir una formació inicial al seu professorat. El programa de formació inicial del professorat de la Universitat Pompeu Fabra mostra el desenvolupament d'aquestes formes d'intervenció.

En el mateix ordre d'estratègies de formació i autoregulació professional que incideixen a un nivell més personal, trobem el dossier docent. Pensat com una eina que afavoreix el desenvolupament de professionals reflexius, els dossiers contribueixen a l'anàlisi de la pràctica docent i a l'autoformació del professorat. L'article d'Amparo Fernández March presenta la seva filosofia de base i les característiques metodològiques per a un bon aprenentatge en la construcció d'un dossier docent.

El coneixement docent, d'altra banda, també es veu influït per les tendències epistemològiques, polítiques i socioculturals de la comunitat universitària; és el denominat «coneixement social». L'experiència d'aprenentatge en cooperació que presenta el grup Canvi de Cultura a les Universitats Catalanes (CCUC) a partir dels seminaris anuals d'experts pretén contribuir a la reflexió sobre la docència universitària a partir de la discussió i la reconstrucció social del coneixement.

EDUCAR vol agrair a la doctora Mònica Feixas, del Departament de Pedagogia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, el seu esforç entusiasta per coordinar aquest diàleg entre diversos autors i experiències i, també, per haver facilitat la selecció de textos que aquí es presenten.

Finalment, seguint amb les nostres seccions, a l'apartat de recerca es recull un interessant treball sobre l'absentisme escolar, un fenomen relativament invisible que té, però, una gran importància en el desenvolupament d'una societat sostenible i democràtica.

Presentación

El presente número de EDUCAR recoge un interesante bloque de artículos que justifican nuestro título de portada, «Formar y formarse en la universidad». Dicho bloque monográfico está organizado alrededor de dos grandes ámbitos de acción: el de las reflexiones y el de las experiencias de formación del profesorado. El primero refleja una perspectiva institucional de la formación y el cambio para la mejora docente en la universidad que se concreta en los artículos de Graham Gibbs, Anette Kolmos y Dirk Schneckenberg. Se complementa con la experiencia de formación inicial del profesorado de la Universitat Pompeu Fabra. El segundo ámbito de actuación presenta una visión centrada en la mejora personal a partir de un análisis de los factores y algunas estrategias formativas de autorregulación que inciden en el desarrollo profesional individual y social. Ambos puntos de vista se complementan con el estudio sobre la percepción de los estudiantes sobre su formación en el texto de Josep M. Masjuan.

A partir de un repaso histórico de los intentos de mejora de la enseñanza y aprendizaje en la universidad inglesa, Graham Gibbs ofrece una revisión de las mejores estrategias institucionales que han tenido impacto en la formación del profesorado. Su artículo desarrolla un conjunto de mecanismos de cambio que han supuesto logros significativos en la formación y mejora docentes: la formación y profesionalización de los profesores universitarios noveles, la inversión y rentabilidad en innovación docente, el reconocimiento y la recompensa de la excelencia docente, la operacionalización de la creencia de potenciar la investigación docente en los profesores, y la planificación estratégica para la mejora de la docencia en los departamentos.

La universidad danesa de Aalborg ha sido una de las primeras universidades europeas en introducir nuevas formas de enseñanza centradas en el estudiante. Su relativa juventud le ha eximido del combate con culturas docentes enraizadas, lo que le ha facilitado su implementación y su desarrollo. En su artículo, Kolmos no sólo explica el modelo de Aalborg, sino que también sugiere estrategias de cambio para facilitar el paso de currículos universitarios tradicionales a currículos basados en la formulación de problemas y proyectos.

En última instancia, profundiza sobre las condiciones que motivan los procesos de cambio, los cambios en el sistema y en los individuos y las estrategias *top-down* o *bottom-up*, las estrategias de cambio en los currículos y su relación con la formación del profesorado y la cultura dominante.

En «E-learning transforma la educación superior», Dirk Schneckenberg toca un tema sumamente interesante y lo hace de forma crítica. Muestra el papel decisivo que tiene el aprendizaje virtual en el proceso de innovación y cambio organizacional de las universidades centrándose en los distintos elementos que actúan como potenciadores de dicho cambio.

Los actuales enfoques de formación del profesorado la conciben como un conjunto de acciones de apoyo y acompañamiento al desarrollo profesional del docente con el fin de ayudarle a transformarse personalmente y contribuir al cambio de la institución para que, de forma colectiva, se incida en la mejora del aprendizaje del alumnado. El artículo «La influencia de factores personales, institucionales y contextuales en la trayectoria y el desarrollo docente de los profesores universitarios» analiza de manera exhaustiva los principales elementos potenciadores y limitadores del cambio docente.

En la línea de adoptar estrategias institucionales para la mejora del desarrollo profesional de sus docentes, pocas universidades europeas escapan a la idea de ofrecer una formación inicial a su profesorado. El programa de formación inicial del profesorado de la Universitat Pompeu Fabra muestra el desarrollo de estas formas de intervención.

En el mismo orden de estrategias de formación y autorregulación profesional que inciden a un nivel más personal, encontramos el portafolio docente. Pensado como una herramienta que favorece el desarrollo de profesionales reflexivos, los portafolios contribuyen al análisis de la práctica docente y a la autoformación del profesor. El artículo de Amparo Fernández March presenta su filosofía de base y las características metodológicas para un buen aprendizaje en la construcción de un portafolio docente.

El conocimiento docente, por otra parte, también se ve influido por las tendencias epistemológicas, políticas y socioculturales de la comunidad universitaria; es el denominado «conocimiento social». La experiencia de aprendizaje en cooperación que presenta el grupo Cambio de Cultura en las Universidades Catalanas (CCUC) a partir de los seminarios anuales de expertos pretende contribuir a la reflexión sobre la docencia universitaria a partir de la discusión y reconstrucción social del conocimiento.

EDUCAR quiere agradecer a la doctora Mònica Feixas, del Departament de Pedagogia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, su entusiasta esfuerzo para coordinar este diálogo entre diversos autores y experiencias y, también, por haber facilitado la selección de textos que aquí se presentan.

Por último, siguiendo con nuestras secciones, en el apartado de investigación se recoge un interesante trabajo sobre el absentismo escolar, un fenómeno relativamente invisible que, sin embargo, posee una gran importancia en el desarrollo de una sociedad sostenible y democrática.